

Ohjelmistoarkkitehtuurit

Arkkitehtuurin arviointi

11.10.2012 1

Arkkitehtuurin arviointi (architectural analysis)

- Arkkitehtuurin arvioinnin tarkoituksena on muodostaa käsitys ohjelmiston kehittämisen tärkeistä ominaisuuksista
 - Nyt ja tulevaisuudessa
- Täsmällisemmin tavoitteina voi olla saavuttaa
 - aikainen arvio järjestelmän koosta, monimutkaisuudesta ja kustannuksista
 - käsitys ohjelmistoon kohdistuvien vaatimusten (sekä toiminnallisten että erityisesti laadullisten) toteutumisesta
 - käsitys suunnitteluohjeiden ja sääntöjen noudattamisesta
 - käsitys dokumenttien ja toteutuksen vastaavuudesta
 - jne

11.10.2012 2

Arkkitehtuurin arviointi

- Tavoitteiden kohteina
 - Täydellisyys (completeness)
 - *Ulkoinen: saavutetaanko kaikki vaatimukset*
 - *Esim käytettävyysovaatimusten toteutumista ei voida varmistaa arkkitehtuurikuvausten pohjalta*
 - *Sisäinen: onko kaikki oleellinen mukana arkkitehtuurikuvauksissa*
 - Konsistenssi (consistency)
 - *Nimeämisen epäyhtenäisyys*
 - *Liittymien epäyhteensopivuus*
 - *Toiminnan sisällön (odotukset/tarjottu) epäyhteensopivuus*
 - *Vuorovaikutuksen epäsojivuus*
 - *Tarkennusten epäyhteensopivuus*
 - Yhdenmukaisuus (compatibility)
 - *Tyyli, referenssiarkkitehtuuri, säännöt*
 - Oikeellisuus (correctness)
 - *Suhteessa määrittelyyn*

11.10.2012 3

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioinnin kohteena
 - Komponentit ja niiden väliset kytkennät
 - Järjestelmä kokonaisuutena ja osajärjestelmät
 - Tiedot ja tiedonkulku osajärjestelmien välillä
 - Arkkitehtuurit
 - *Vaihtoehtoiset / suhde referenssiarkkitehtuuriin*

11.10.2012 4

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioinnissa päähuomio on **laadullisissa vaatimuksissa**
- Jos jotain laadullista ominaisuutta ei voida arkkitehtuurin (kuvauksen) perusteella arvioida, arkkitehtuuri(kuvaus) on tältä osin puutteellinen
- **Poikkeuksia**
 - Käytettävyys riippuu pitkälti käyttöliittymän yksityiskohdista, jotka eivät näy arkkitehtuurikuvauksessa
 - Toteutustason tietorakenne- ja algoritmiratkaisut vaikuttavat suorituskykyyn
- Arkkitehtuurin on kuitenkin mahdollistettava laatuvaatimusten täytyminen tunnettujen toteutustapojen puitteissa

11.10.2012 5

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioitavat yleiset laatuvaatimukset on aina täsmennettävä ja priorisoitava
 - esim. muunneltavuus → minkä asioiden suhteen järjestelmän tulee olla muunneltava
 - esim. suorituskykyvaatimusten priorisointi keskenään ja suhteessa muunneltavuusvaatimukseen
- Myös toiminnallisia vaatimuksia voidaan arvioida arkkitehtuurin pohjalta
 - Ovatko halutut toiminnot toteutettavissa arkkitehtuurin komponenttien välisellä vuorovaikutuksella?

11.10.2012 6

Arkkitehtuurin arviointi

- Arviointi auttaa ennustamaan järjestelmän evoluutiota ja ylläpitokustannuksia
 - Hyödyllistä tietoa johdolle resursointia varten
- Arviointi auttaa suunnittelijoita ymmärtämään järjestelmää paremmin ja näkemään sen ongelmakohtia
 - Hyödyllistä myös jälkikäteen tehtynä

11.10.2012 7

Arkkitehtuurin arviointi

- Arkkitehtuurin arviointi osana ohjelmistoprosessia
 - Pitäisi olla rutiinomainen osa normaalia ohjelmistokehitysprosessia
 - Arkkitehtuuri sisältää kriittisimmät suunnitteluratkaisut
 - *arviointi erityisen tärkeää*
 - Arkkitehtuurikuvaus on järjestelmän ensimmäinen arvioinnin mahdollistava kuvaus
 - *havaitut puutteet pystytään vielä korjaamaan suhteellisen vähillä kustannuksilla*
 - Arviointi on edullinen tapa testata arkkitehtuuri
 - *prototyypin rakentaminen on kalliimpaa*
 - *arkkitehtuurin testaus vasta järjestelmätestauksen yhteydessä on kallein tapa*

11.10.2012 8

Arkkitehtuurin arviointi

- Arkkitehtuurin arvioinnin tulokset ovat aina suhteessa arkkitehtuurikuvausten laatuun: jos kuvaus on epätarkka, myös arvioinnin tulokset ovat epätarkkoja
- Erilaisia arkkitehtuuriarviointeja
 - Arvioidaan heti **ensimmäinen arkkitehtuurin luonnos**
 - Arvioidaan **valmis arkkitehtuurikuvaus**
 - Arvioidaan **valmiin järjestelmän arkkitehtuuri**

11.10.2012 9

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioidaan heti **ensimmäinen arkkitehtuurin luonnos**
 - Luonnokselle vain **pienimuotoinen** arviointi
 - Analysoidaan vaatimukset arkkitehtuurin kannalta: voiko mikään arkkitehtuuri täyttää vaatimukset
 - Tuloksena realistinen, priorisoitu vaatimusjoukko sekä alustava arkkitehtuuriratkaisu niiden täyttämiseksi
 - Alustavassa arkkitehtuurin arvioinnissa tulisi olla läsnä henkilöitä, joilla on valtuus määrätä vaatimuksista

11.10.2012 10

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioidaan **valmis arkkitehtuurikuvaus**
 - Tähän kannattaa käyttää enemmän resursseja
 - Tulisi tapahtua **ennen kuin toteutus aloitetaan**, koska arvioinnin tuloksena arkkitehtuuri saattaa muuttua
 - *Ongelma: toteutus on resursoinnin ja aikataulun takia aloitettava usein jo arkkitehtuurityön aikana*
 - *Osittaisarviointi*

11.10.2012 11

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioidaan **valmiin järjestelmän arkkitehtuuri**
 - Voi olla järkevää, jos halutaan esim. lisätä tietoa järjestelmän laatuattribuuteista (esim. onko järjestelmä siirrettävissä uuteen ympäristöön)
 - Jos ei ole ajan tasalla olevaa arkkitehtuurikuvausta, sellainen voidaan tuottaa (osittain) automaattisesti takaisinnallinnustyökalujen avulla

11.10.2012 12

Arkkitehtuurin arviointi

- Kysymyksiä:
 - Sopiiko suunniteltu arkkitehtuuri järjestelmälle?
 - Järjestelmän (laatu)vaatimusten täytyminen tietyllä arkkitehtuurilla
 - Jos ei sovi, niin vastauksen pitäisi kertoa myös miksi
 - Mikä vaihtoehtoisista arkkitehtuureista sopii parhaiten järjestelmälle ja miksi?
 - Arkkitehtuurille on esitetty useita vaihtoehtoja
 - Vastaus kertoo, mikä on paras ja miksi
 - Miten hyvä tulee olemaan järjestelmän jokin tietty laadullinen ominaisuus, olettaen järkevä toteutustapa?
 - Määrälliset arviot joistain laatuominaisuuksista
 - Vastaus voi esimerkiksi kertoa, kuinka kalliiksi järjestelmän ylläpito todennäköisesti tulee

11.10.2012

13

Arkkitehtuurin arviointi

- Arvioinnin perusongelma:
 - tulevan järjestelmän tiettyyn laatuominaisuuteen vaikuttavien kohtien poimiminen arkkitehtuurin kuvauksesta
- Asiantuntija-arvio on yleisin tapa tehdä arviointi:
 - tulos riippuu täysin arvioijan kokemuksesta ja taidoista
 - Siksi on kehitetty menetelmiä, jotka ainakin periaatteessa ovat yksilön mielipidettä objektiivisempia

11.10.2012

14

Arkkitehtuurin arviointi

- Eri tyyppistä arviointia
 - Arkkitehtuuriin tai arkkitehtuurin suunnitteluprosessiin liittyvät tarkistuslistat ja kysymyslomakkeet
 - esim. "onko käyttöliittymä erotettu sovelluslogiikasta?"
 - yleisiä tai sovellusaluekohtaisia
 - voidaan yhdistää skenaariopohjaisiin menetelmiin
 - Mallipohjainen arviointi
 - Edellyttää täsmällisiä yksityiskohtaisia malleja
 - Sopii huonosti laajojen kokonaisuuksien arviointiin
 - Staattisiin ominaisuuksiin perustuva mallipohjainen arviointi
 - Sopii erityisesti sisäisten yksittäisten rakenteellisten piirteiden arviointiin: syntaktinen oikeellisuus, tyylin noudattaminen, lukkiutumattomuus, kuormitus, jne (tila-automaatit, jonoverkot, petriverkot, riippuvuusmatriisit, ...)
 - Dynaamisten ominaisuuksien simulointipohjainen arviointi
 - Sopii yksittäisten käyttäytymispiirteiden arviointiin

11.10.2012

15

Arkkitehtuurin arviointi

- Skenaarioihin perustuva arviointi
 - *Esitetään **konkreettisia** esimerkkitalanteita, joissa tietyt laatuominaisuudet tulevat esiin*
 - *Tutkitaan, miten arkkitehtuuri sopii kyseiseen skenaarioon*
 - *Etuna skenaarioiden suhteellisen helppo löytäminen, konkreettisuus ja ymmärrettävyys*

11.10.2012 16

Arkkitehtuurin arviointi

- Skenaarion luonne riippuu siitä, mitä laatuominaisuutta halutaan tarkastella
 - *Jos tarkastellaan muutettavuutta, skenaario käsittelee jotakin muutostarvetta järjestelmän evoluutiossa*
 - *Jos tarkastellaan suorituskykyä, skenaario käsittelee jotakin suorituskykykriittistä tilannetta järjestelmän käytössä (tämä on lähellä käytötapauksen käsitettä)*
 - *Jos tarkastellaan turvallisuutta, skenaario käsittelee jotakin uhkatilannetta järjestelmän käytössä*
 - *Jos tarkastellaan uudelleenkäytettävyyttä, skenaario käsittelee jonkin uuden sovelluksen tekemistä uudelleen käyttämällä järjestelmää (= tuoterunko)*
 - ...

11.10.2012 17

Arkkitehtuurin arviointi

- Skenaariopohjaisia arviointimenetelmiä
 - SAAM (Software Architecture Analysis Method)
 - *Varhaisimpia skenaariopohjaisia menetelmiä*
 - *Kehitetty SEI:ssä (Software Engineering Institute, Carnegie-Mellon University)*
 - *Tarkoitettu lähinnä muunneltavuuteen liittyvien laatuominaisuuksien arviointiin, mutta sillä voidaan arvioida myös toiminnallisuutta*
 - ATAM (Architecture Tradeoff Analysis Method)
 - *SAAM-menetelmästä edelleen SEI:ssä johdettu yleisempi menetelmä myös muihin laatuominaisuuksiin*
 - MPM (Maintenance Prediction Method)
 - *Jan Boschin kehittämä ylläpidettävyyteen keskittyvä arviointimenetelmä*

11.10.2012 18

ATAM

- Architectural trade-off analysis
 - Rick Kazman, Mark Klein, Paul Clements: **ATAM: Method for Architecture Evaluation** (<http://www.sei.cmu.edu/reports/00tr004.pdf>)
- Ensisijaisesti riskien kartoitukseen kehityksen alkuvaiheessa
- Keskittyy laadullisiin ominaisuuksiin
- Määrittelee prosessin ja tekniikan
- Prosessi luonteeltaan formaalin katselmuksen kaltainen
 - Lähtökohtana (liike)toimintatavoitteet ja järjestelmän arkkitehtuuri
 - Suorittajana arviointiryhmä, jossa eri sidosryhmien edustaja

11.10.2012 19

ATM-prosessi

- **Vaihe 1:**
 - **Esittelyosiossa** käydään läpi ATAM-menetelmä, järjestelmän arkkitehtuuri sekä liiketoimintatavoitteet
 - **Analysiosiossa**
 - etsitään laatuominaisuuksiin vaikuttavat arkkitehtuuriratkaisut
 - analysoidaan järjestelmän laatuvaatimukset
 - kuvataan laatuvaatimuksiin liittyvät skenaariot
 - identifioidaan skenaarioiden avulla arkkitehtuurin kriittiset kohdat
- **Vaihe 2:**
 - **Testausosiossa** täydennetään skenaarioita järjestelmän käyttäjien näkökulmasta ja analysoidaan arkkitehtuuri uutta skenaariojoukkoa vasten
 - **Raportointiosiossa** esitetään arvioinnin tulokset

11.10.2012 20

ATAM-prosessi

- Esittely- ja analysiosiot muodostavat menetelmän ensimmäisen vaiheen, johon osallistuvat arviointiryhmän lisäksi tuoteprojektin vastuhenkilöt
- Testaus- ja raportointiosio muodostavat arvioinnin toisen vaiheen, johon osallistuu ensimmäisen vaiheen osallistujien lisäksi muiden sidosryhmien edustajia (esim. asiakkaan)
- Koko prosessi kestää noin kolme päivää
 - Kahdessa jaksossa (1+2), välissä parin viikon tauko
- Toisen vaiheen aluksi käytetään päivää ensimmäisen vaiheen tulosten kertaamiseen uusille osallistujille

11.10.2012 21

ATAM-prosessi

- Esittelyosio:
 - (1) ATAM-menetelmän esittely (arvioinnin johtaja selostaa)
 - *Arviointiprosessi, roolitus, käytettävät tekniikat ja tulosten muoto*
 - *Tärkeää: kaikille realistiset odotukset prosessista*
 - (2) Järjestelmän olennaiset vaatimukset, liiketoiminta-tavoitteet ja toimintaympäristö (projektipäällikkö)
 - (3) Arkkitehtuuri, sen tekninen toimintaympäristö ja rajapinnat muihin järjestelmiin (pääarkkitehti)
 - *Käytetään näkymiä*
 - *Eryteisesti arkkitehtuurin kannalta keskeiset näkökulmat*
 - *Tulisi olla esiteltävissä tunnissa*

11.10.2012 22

ATAM-prosessi

- Analyysiosa:
 - (1) Arkkitehtuuriratkaisujen ja niiden laatuvaikutusten tunnistus
 - arkkitehtuurityylit ja suunnittelumallit listataan

11.10.2012 23

ATAM-prosessi

- Analyysiosa:
 - (2) Skenaarioiden määrittely
 - Eri tyyppisiä skenaarioita riippuen siitä, mitä laatuominaisuutta tarkastellaan
 - *Käyttötapaukset*
 - *Kuinka käyttäjät käyttävät*
 - *Kasvuskenaariot*
 - *Kuvaavat suunniteltuja tai ennakoitavia muutoksia ohjelmistossa*
 - *Rajoja kartoittavat skenaariot*
 - *Etsivät järjestelmän rajoja: esim, kuormitusmuutoksia, alustan vaihto, palvelimen rikkoutuminen*
 - *Kaikkiin skenaarioihin voidaan liittää suoritus aika-/määrätavoitteita*

11.10.2012 24

ATAM-prosessi

- **Laatupuun** (utility tree) laatiminen jäsentämään skenaarioita (ks. Seuraava kuva)
 - Puussa kuvataan **laatuattribuutit** ja niiden jako alikohtiin
 - Lehdiksi **skenaarioita**, jotka testaavat kyseistä ominaisuutta
 - Skenaariot painotetaan **tärkeydellä ja vaikeudella**
 - Asteikkona esim (H=high, M=medium, L=low)
 - (painotus kyettävä perustelemaan)
 - Painopari esim (H,L)
 - Laatupuun on järjestelmäkohtainen, vaikka samantyyppisillä järjestelmillä on yleensä samantyyppiset laatupuut
 - Eri järjestelmissä voidaan tarkastella eri osajoukkoja eri painotuksin (esim. ylläpidettävyys vs. siirrettävyys)
 - painot puun haaroille

11.10.2012 25

Laatupuun

```

    graph LR
      Quality --- Performance
      Quality --- Modifiability
      Quality --- Availability
      Quality --- Security
      Performance --- T1[Transaction throughput]
      Performance --- T2[Response time]
      Modifiability --- M1[Change UI]
      Modifiability --- M2[Change OS]
      Availability --- A1[Hardware failure]
      Availability --- A2[Server crash]
      Security --- S1[Data confidentiality]
      T1 --- T1S[Maximize throughput on authentication server (H,M)]
      T2 --- T2S[Authentication response in less than 1 sec. (H,M)]
      M1 --- M1S[Change to Web UI in 1 month (M,H)]
      M2 --- M2S[Change to Linux in 6 months (L,H)]
      A1 --- A1S[Restart after disk failure in 5 minutes (L,H)]
      A2 --- A2S[Restart after auth server crash in 5 minutes (M,M)]
      S1 --- S1S[Credit card transaction secure 99.999% (H,L)]
      style T1 fill:none,stroke:none
      style T2 fill:none,stroke:none
      style M1 fill:none,stroke:none
      style M2 fill:none,stroke:none
      style A1 fill:none,stroke:none
      style A2 fill:none,stroke:none
      style S1 fill:none,stroke:none
      style T1S fill:none,stroke:none
      style T2S fill:none,stroke:none
      style M1S fill:none,stroke:none
      style M2S fill:none,stroke:none
      style A1S fill:none,stroke:none
      style A2S fill:none,stroke:none
      style S1S fill:none,stroke:none
      
```

quality attributes refinements scenarios (examples)

11.10.2012 26

ATAM

- (3) Painotetun laatupuun & skenaarioiden liittäminen arkkitehtuuriratkaisuihin
 - Skenaarioihin liitetään niitä tukevat arkkitehtuuriratkaisut
 - Tarkastelu aloitetaan tärkeimmistä ja vaikeimmista (H,H)-luokka, vähempiarvoiset saattavat jäädä vähäiselle käsittelylle
 - Arkkitehtuurityylit ja muut skenaarioon vaikuttavat ratkaisut
 - Identifioidaan **riskit, turvalliset ratkaisut, herkkyyshkohdat** ja **tasapainotuskohtat** puun avulla
 - Tunnistuksen perustana laatuattribuuttikohtaiset kysymykset

11.10.2012 27

ATAM

- **Riski (risk)**
 - Suunnittelupäätös tai arkkitehtuurin piirre, joka voi johtaa jonkin laatuominaisuuden huononemiseen
 - Kuvataan kertomalla kyseinen päätös/ominaisuus, siitä mahdollisesti aiheutuva laatuongelma ja ongelman syy
- **Turvallinen ratkaisu (non-risk)**
 - Järjestelmän laatuominaisuuksia parantava ja arkkitehtuurissa voimassa oleviin olettamuksiin perustuva päätös (jos arkkitehtuurioletukset muuttuvat, ratkaisu ei välttämättä pysy turvallisena)
 - Kuvataan kertomalla taustaoletukset, suunnittelupäätös, siitä seuraavat laatuodotukset sekä syyt näille seurauksille

11.10.2012 28

ATAM

- **Herkkyyiskohta (sensitivity point)**
 - Suunnittelupäätös tai arkkitehtuurin piirre, joka on kriittinen jonkin laatuominaisuuden kannalta
 - Jos tätä ominaisuutta muutetaan tai päätöksestä luovutaan, jokin laatuominaisuus on vaarassa huonontua
 - Miksi järjestelmä saavuttaa tietyn laatuominaisuuden?
 - Kuvataan kertomalla kyseinen suunnittelupäätös ja siitä riippuva laatuominaisuus

11.10.2012 29

ATAM

- **Tasapainottelu (trade off point)**
 - Herkkyyiskohta, joka vaikuttaa useampaan kuin yhteen laatuominaisuuteen (esim. edullisesti johonkin ja epäedullisesti toiseen)
 - Esim. jonkin suunnittelumallin soveltaminen voi lisätä muunneltavuutta, mutta heikentää suorituskykyä
 - Kuvataan selostamalla kyseinen suunnittelupäätös ja sen vaikutus laatuominaisuuksiin

11.10.2012 30

ATAM

- Testausosio:
 - (1) Muut kiinnostusryhmät kuin arkkitehdit tai arviointiryhmä (esim. testaajat, ylläpitäjät, asiakkaat, johto) ideoivat skenaarioita omista lähtökohdistaan
 - *Esim. käyttötapauksia, odotettavissa olevia muutoksia, ...*
 - *Skenaariot priorisoidaan esim. äänestämällä*
 - *Tavoitteena on herättää keskustelua eri kiinnostusryhmien välille ja saavuttaa yhteinen näkemys laatuominaisuuksista*

11.10.2012 31

ATAM

- Testausosio jatkuu:
 - (2) Skenaarioita verrataan jo löydettyihin skenaarioihin
 - *Jos nämä täsmäävät, kaikki on hyvin*
 - *Jos skenaariota ei löydy puusta, mutta sille on puussa sopiva laatuhaara, siitä tulee uusi lehti puuhun (tai useita, jos se liittyy useisiin laatuominaisuuksiin)*
 - *Jos skenaariolle ei ole sopivaa haaraa puussa, se joko ei liity lainkaan laatuun tai se liittyy uuteen laatuominaisuuteen*
 - *Jälkimmäisessä tapauksessa puuhun lisätään uusi haara, johon skenaario liitetään lehdeksi (tällainen skenaario paljastaa yleensä järjestelmästä uusia riskejä)*

11.10.2012 32

ATAM

- Raportointi:
 - ATAM-prosessin tulokset esitetään arvioinnin lopuksi koko arviointiin osallistuneelle ryhmälle ja laaditaan arviointiraportti
 - Raportti voidaan organisoida esim. skenaarioittain
 - *skenaariota tukevat arkkitehtuuriratkaisut*
 - *skenaarioon liittyvät riskikohdat, turvalliset ratkaisut, herkkyyshkohdat ja tasapainokohdat (listataan erikseen)*
 - *laatuominaisuudet, joita skenaario testaa*
 - *kuvaus olosuhteista, joissa skenaario tapahtuu*

11.10.2012 33

ATAM

- Raportointi:
 - Saadaan tietoa, joka auttaa ymmärtämään arkkitehtuuria ja hallitsemaan sen riskejä: miten arkkitehtuuri liittyy laatuun
 - Tuloksena voi joskus tulla myös parannusehdotuksia arkkitehtuuriin (ei kuitenkaan ole ATAM:in varsinainen tavoite)
 - Arvioinnin tuloksiin kootaan myös nk. **riskiteemoja**
 - riskien ryhmiä, joiden taustalla on sama yleinen syy
 - esim. *tiedon häviäminen laitteisto- tai ohjelmistohäiriöissä → riskiteema "riittämätön tiedon varmistus"*
 - Tarkoituksena on liittää riskit liiketoimintatavoitteisiin ja tehdä ne ymmärrettävämmiksi johdolle

11.10.2012 34

Arvioinnin ongelmia

- Arvioinnin raskaus pienille järjestelmille & organisaatioille
 - Voidaan tehdä osittainen tai kevennetty katselmointi
 - Tarkastuslista keskeisimmistä arkkitehtuurilta vaadittavista ominaisuuksista arvioinnin minimivaatimus
- Arvioinnin ajoitus
 - Aikaisessa vaiheessa arviointi voi tuntua tarpeettomalta, sillä järjestelmästä tiedetään suhteellisen vähän
 - Toteutusvaiheen alkaessa arviointi voidaan nähdä uhkana järjestelmän toteutusaikataululle (löydettyjen vikojen korjaaminen!)
 - Toteutuksen jälkeinen arviointi puolestaan voidaan nähdä turhana, koska järjestelmä on jo toteutettu ja toimii
 - Näistä syistä arviointi pitäisi kiinnittää johonkin ohjelmistoprosessin etappiin

11.10.2012 35

Arvioinnin ongelmia

- Usein kuullun huomion mukaan arkkitehdit tietävät arkkitehtuurin ongelmista jo etukäteen, ja siksi arviointi voi vaikuttaa turhalta
- Tällöin korostuu arvioinnin rooli tiedon välityksen työkaluna
 - Arviointia voi esim. hyödyntää opetustilaisuutena kutsumalla arviointiin mukaan ohjelmistosuunnittelijat, jotka lopulta toteuttavat arkkitehtuurin mukaisen järjestelmän

11.10.2012 36
